

2003

broj 12

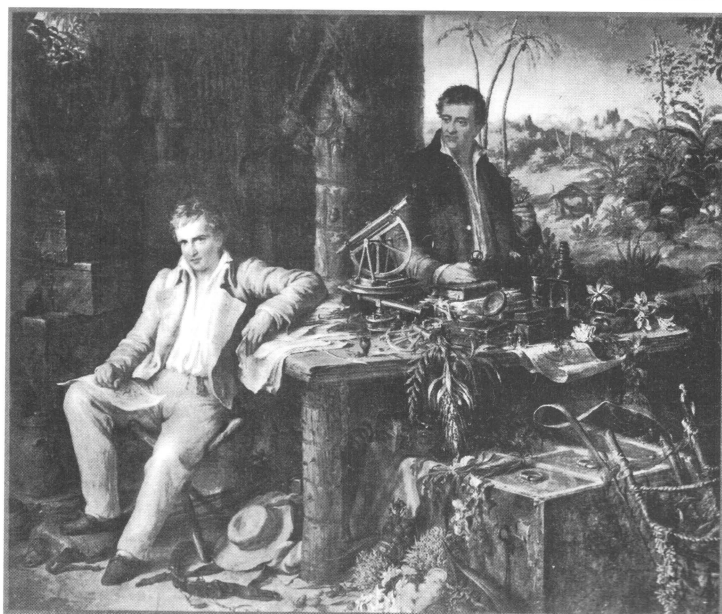
HUMBOLTOV KLUB

SRBIJE

GLASNIK

HUMBOLDT-CLUB SERBIEN

MITTEILUNGEN

Jovan A. JOVANOVIĆ

Izveštaj o radu Humboltovog kluba Srbije
(početak 2001 – početak 2003. godine)

Miroslav PROKOPIJEVIĆ

Transition in the East Europe and Serbia

Miloš TEŠIĆ

Globalisierung und Tendenzen der Landtechnik in Deutschland
und in den Ost- und Südosteuropäischen Ländern

Sadržaj (Inhalt)

Saopštenja

Jovan A. Jovanović
Izveštaj o radu Humboltovog kluba Srbije
(početak 2001 – početak 2003. godine)
3

Miroslav Prokopijević
Transition in the East Europe and Serbia
11

Miloš Tešić
Globalisierung und Tendenzen der Landtechnik in Deutschland
und in den Ost- und Südosteuropäischen Ländern
22

GLASNIK. Izdaje Humboltov klub Srbije, Beograd
MITTEILUNGEN. Herausgegeben vom Humboldt-Club Serbien, Belgrad

Uredništvo (Redaktion): Snežana Bošković, Marko Ercegovac, Jovan A. Jovanović,
Novica Miličević, Miroslav Prokopijević, Vladimir V. Srdić.

Glavni i odgovorni urednik (Chefredakteur und für den Inhalt verantwortlich):
Vladimir V. Srdić

Adresa redakcije (Anschrift der Redaktion):
Humboltov klub Srbije, Beograd • <http://www.avb.org.yu> • merc@ptt.yu

Jovan A. Jovanović

IZVEŠTAJ O RADU KLUBA (početak 2001 – početak 2003)

1. Izveštaj o radu Kluba (januar 2001 – mart 2002)

Prva sednica Uprave u 2001. godini održana je 29. januara 2001. godine. Najvažnija tačka dnevnog reda bila je priprema Izborne skupštine i predlog nove Uprave, kojoj je krajem februara isticao dvogodišnji mandat. Odlučeno je da se Izborna skupština održi početkom marta, dakle sa malim zakašnjenjem, jer je bilo neočekivanih teškoća sa rezervisanjem sale.

Sledeća sednica Uprave održana je 12. februara 2001. godine. Na njoj je razmotren finansijski plan i plan rada za 2001. godinu i određen je predavač za prvo predavanje u 2001. godini.

Sledeća sednica Uprave održana je 6. marta 2001. godine. Na njoj je razmatran scenario Izborne skupštine koja je zakazana za 13. mart 2001. godine, kao i zajednički rad sa novo-osnovanim „Alumni“ – udruženjem humboltovaca i DAAD stipendista pri Univerzitetu u Novom Sadu.

Izborna skupština je održana 13. marta i za novu Upravu, sa dvogodišnjim mandatom, izabrani su: J.A.Jovanović, predsednik, B.Todorović, potpredsednik, Đ.Kostić, potpredsednik, S.Bošković, generalni sekretar, S.Savić, Lj.Maksimović i V.V.Srdić. Na skupštini je prihvaćen sledeći plan rada za 2001. godinu:

- organizovanje četiri sastanka Kluba sa predavanjima, u proleće, pred leto, u jesen i u zimu;
- izdavanje dve sveske Glasnika, brojevi 9 i 10, pri čemu sveska 10 treba da predstavlja knjigu sa izveštajima i predavanjima sa proslave deset godina postojanja Kluba, koja je održana u Beogradu 16. decembra 2000. godine;
- predstavljanje Humboltove zadužbine, programa stipendiranja, programa pomoći u naučnom radu, programa saradnje u oblasti nauke među zemljama Jugoistočne Evrope;

- razvijanje saradnje sa drugim humboltovim klubovima, naročito susednih i bliskih zemalja i sa Udruženjem humboltovaca i DAAD-ovaca pri Univerzitetu u Novom Sadu i
- razvijati saradnju sa Ministarstvom za nauku i tehnologiju Srbije i drugim institucijama koje rade na oporavku i povratku u svet naše nauke i univerziteta.

Prva sednica novoizabrane Uprave održana je 26. marta 2001. godine. Na njoj je dogovoreno da se prvi sastanak članova Kluba održi 24. aprila 2001. godine sa predavanjem prof. dr Ljubodraga Dimića.

Uprava se, zatim, sastala 9. aprila 2001. godine da, pre svega, razmotri ostvarivanje plana rada za 2001. godinu. Pripunjeno je i pismo za Ministra za nauku i tehnologiju Vlade Srbije, g. Domazeta, u kome su predstavljene moguće usluge Kluba. Na žalost, razgovor sa Ministarstvom i pored nekoliko pokušaja, nije se ostvario. Na sastanku je odlučeno da se drugi skup članova Kluba održi u junu i da se Vojin Dimitrijević pozove za predavača.

Sastanak Kluba sa predavanjem prof. dr Ljubodraga Dimića: „Univerzitet u Beogradu kao kulturni i naučni činilac između dva svetska rata“, održan je 24. aprila 2001. godine u Gete-Institutu u Beogradu u prisustvu 60 članova Kluba i desetak DAAD-ovaca. Među gostima bio je prisutan i g. dr Kurt-Jürgen Moss, generalni sekretar Instituta za veze sa inostranstvom SR Nemačke i raniji dugogodišnji službenik Humboltove Zadužbine.

Sledeća sednica Uprave Kluba održana je 28. maj 2001. godine. Na sednici je prihvaćen izveštaj grupe članova (J. Jovanović, S. Savić, Ž. Mikić i I. Gutman) koji su učestvovali na sastanku, organizovanom od strane Humboltovog kluba Bugarske i Humboltove zadužbine u Bonu, od 4–6. maja u Sofiji. Sastanak je bio posvećen naučnoj saradnji u Jugoistočnoj Evropi. Na Upravi se razgovaralo i o sastanku Kluba, koji je već ranije bio zakazan za 5. juni 2001. godine.

Sastanak Kluba sa predavanjem Vojina Dimitrijevića: „Nova Jugoslavija i „staro“ međunarodno pravo“ održan je u Gete-Institutu u Beogradu uz prisustvo 80 članova kluba i desetak DAAD-ovaca i gostiju. Među prisutnima nalazio se i nemački ambasador, g. Šmit, sa suprugom, novi kulturni ataše pri Nemačkoj ambasadi, g-đa Pleher i prvi sekretar Ambasade g. Helbach.

Na sednici Uprave Kluba održane 18. juna 2001. godine razgovaralo se o 9-toj svesci Glasnika za koju je dogovoreno da sadrži izveštaje o radu Kluba u periodima od novembra 1996. do početka 1999. godine i od početka 1999. do početka 2001. godine. Dogovoreno je da se sledeći sastanak Kluba održi oko 20. oktobra 2001. godine u Novom Sadu i da se organizuje zajedno sa Alumni-klubom Humboltovaca i DAAD-oavac pri Univerzitetu u Novom Sadu.

Predsednik kluba posetio je 19. jula 2001. godine Humboltovu zadužbinu u Bonu i tokom prepodneva vodio razgovore sa čelnicima Zadužbine, pre svega, o budućim aktivnostima Zadužbine, koje bi bile od posebnog interesa za naš Klub.

Sledeća sednica Uprave održana je 27. avgusta 2001. godine. Razgovaralo se o predstojećem sastanku u Novom Sadu i odlučeno je da se Teodor Atanacković pozove da održi predavanje.

Od 18–20. oktobra 2001. godine predsednik Kluba je bio u zvaničnoj poseti Sekciji Humboltovog udruženja Mađarske u Segedinu, gde je održao predavanje: „Petroleum aromatic resins – NMR analysis of indene dimerization products“.

Na sednici Uprave održane 22. oktobra 2001. godine razgovaralo se, pre svega, o sastanku u Novom Sadu. Urednik Glasnika Đorđe Kostić predstavio je novoizašle sveske Glasnika, brojeve 9 i 10, sa izveštajima o radu Kluba u periodu 1996–2001. godina, odnosno sa predavanjima održanim na sastanku Kluba 16. decembra 2000. godine, organizovanom povodom deset godina od osnivanja Humboltovog kluba Srbije.

25. oktobra 2001. godine održan je u Novom Sadu, prema planu, sastanak Kluba sa predavanjem Teodora Atanackovića: „Elastični i viskoelastični materijali – definicije i neka svojstva modela“. Predavanju je prisustvovao i Rektor Univerziteta u Novom Sadu, g-đa Fuada Stanković, kao i oko 30 članova Humboltovog kluba Srbije i Alumni-kluba Novi Sad.

7. novembra 2001. godine na Univerzitetu u Novom Sadu je predsednik Kluba održao predavanje na kome je predstavio delatnost Humboltove zadužbine i mogućnosti stipendiranja naučnika iz naše sredine.

Sledeća sednica Kluba održana je 12. novembra 2001. godine i, pošto u Gete-Institutu nije u decembru bilo slobodnih dana, usled izuzetno intenzivne aktivnosti, odlučeno je da se zimski sastanak Kluba održi u januaru 2002. godine.

Predsednik Kluba učestvovao je od 15. do 17. novembra 2001. godine na kolokvijumu organizovanom u Budimpešti povodom deset godina od osnivanja Humboltovog udruženja u Budimpešti. Pri tome je u ime Kluba predao poslanicu-čestitku, koju je izradio naš umetnik iz Beograda, prof. Dodig.

Poslednji sastanak Uprave u 2001. godini održan je 24. decembra 2001. godine. Na njemu je odlučeno da se zimski sastanak Kluba održi u Gete-Institutu u Beogradu 29. januara 2002. godine sa predavanjem Jovana Đukanovića: „Koliko gramatike treba čoveku“.

29. januara 2002. godine održan je sastanak Kluba sa najavljenim predavanjem Jovana Đukanovića uz prisustvo oko 40 članova Kluba i nekoliko DAAD-ovaca.

Sledeći sastanak Uprave održan je 18. februara 2002. godine i na njemu se razgovaralo o organizovanju Godišnje skupštine Kluba sa predavanjem Branislava Todorovića.

Poslednji sastanak Uprave, pre Godišnje skupštine, bio je 4. marta 2002. godine i na njemu su pripremljeni izveštaji za Skupštinu i plan rada za 2002. godinu. Na sastanku je prihvaćen naziv predavanja Branislava Todorovića: „Zadaci klimatizacije: kvalitet vazduha, ugodnost ljudi, industrijska klimatizacija“.

12. marta 2002. godine i Institutu Vinča Snežana Bošković predstavila je rad Humboltove zadužbine u Bonu i mogućnosti stipendiranja naučnika iz naše sredine.

Tokom 2001. godine šest mladih naučnika iz naše sredine dobilo je istraživačke stipendije Humboltove zadužbine, a desetak članova naseg Kluba dobilo je pomoć Zaduzbine za kraće i duže boravke i posete naučnim skupovima.

Glavni troškovi Kluba bili su vezani za izdavačku delatnost, organizaciju sastanaka, saradnju sa drugim klubovima i predstavljanje Zaduzbine u našoj sredini. Sve ove troškove pokrila je Humboltova zadužbina.

2. Izveštaj o radu Kluba (januar 2002 – mart 2003)

Rad u 2002. godini započeo je sastankom Kluba, koji je održan 29. januara u Goethe-Institutu u Beogradu. Uz prisustvo 40 članova kluba i DAAD-stipendista na sastanku je Jovan Đukanović održao predavanje: „Koliko gramatike treba čoveku“.

Prva sednica Uprave održana je 18. februara i na njoj se, pored tekućih pitanja, razgovaralo o organizovanju Godišnje skupštine Kluba sa predavanjem Branislava Todorovića.

Sledeća sednica Uprave održana je 4. marta i na njoj su pripremljeni izveštaji za Skupštinu i plan rada za 2002. godinu. Na sednici je predloženo da se Slobodan Grubačić zamoli da održi predavanje na junskom sastanku Kluba.

12. marta u Institutu Vinča Snežana Bošković predstavila je rad Humboltove zadužbine i mogućnosti stipendiranja mladih naučnika iz naše zemlje. Predavanju je prisustvovalo preko 40 mladih saradnika Instituta, potencijalnih humboltovih stipendista.

Godišnja skupština Kluba održana je 19. marta u Goethe-Institutu u Beogradu. Uz prisustvo 45 članova Kluba podneti su izveštaji i plan rada za 2002. godinu. Skupština je prihvatila i izveštaje i plan rada koji je obuhvatio sledeće zadatke:

- Organizovanje četiri sastanka Kluba sa predavanjima – mart, maj/juni, oktobar i decembar.
- Izdavanje Glasnika: sveska 11 (redovna).
- Nastavak predstavljanja Humboltove zadužbine na većim fakultetima Univerziteta u Beogradu i na univerzitetima u Nišu i Kragujevcu.
- Razvijanje saradnje sa drugim humboltovim klubovima; organizovanje posete predstavnika Humboltovog kluba iz Segedina.

- Ostvariti nameru ranijih uprava Kluba da Beograd dobije Humboltovu ulicu.
- Poboljšanje i održavanje Web-site-a Kluba.

Zatim je Branislav Todorović održao predavanje: „Zadaci klimatizacije: kvalitet vazduha, ugodnost ljudi, industrijska klimatizacija“.

Prva sednica Uprave posle Godišnje skupštine održana je 8. aprila. Na njoj je odlučeno da Ljubomir Maksimović predstavi rad Humboltove zadužbine i mogućnosti dobijanja humboltove stipendije. Predstavljanje treba da se organizuje na Filozofskom fakultetu u Beogradu uz prisustvo mladih saradnika i studenata na posle-diplomskim studijama. Dogovoreno je da se pozovu i saradnici i studenti Filološkog fakulteta u Beogradu. Slobodan Savić je zamoljen da obezbedi predavača za junski sastanak (Slobodan Grubačić, ili Marko Ercegovac, ili Novica Milićević). Odlučeno je da se sastanak Kluba zakaže za 11. juni. Na sednici je, dalje, odlučeno da se predavanja Branislava Todorovića i Jovana Đukanovića objave u 11. svesci Glasnika. Uprava je odlučila da se dr Janos Wölfling, sa Univerziteta u Segedinu, pozove da održi predavanje na jesenjem sastanku Kluba, koji se organizuje u oktobru u Novom Sadu. Dogovoreno je i da se od Humboltove zadužbine zatraži pomoć za rad Kluba u 2002. godini.

U aprilu je poslato pismo Komisiji za davanje imena ulica u Beogradu i njenom predsedniku g-đi Velmar-Janković sa molbom da se razmotri predlog da jedna ulica u Beogradu dobije ime po Aleksandru fon Humboltu. Uz pismo je, pored Glasnika Humboltovog kluba br. 8, 2000. godine i odgovarajućih važnih podataka priloženo i obrazloženje koje se završava sledećim rečima: „U ovom teškom vremenu oporavka i povratka u svet nauke i umetnosti kod nas, možemo da se složimo da je, od svih uloga koje oni imaju u društvu, najvažnija priprema nove generacije naučnika, umetnika, istraživača i stručnjaka koja bi, ako je moguće, bila bolja nego što smo je ikada ranije imali. Zato bi dobijanje Humboltove ulice za Beograd i Srbiju, u ovom trenutku, imalo veliki značaj i predstavljalo bi veliku radost i nadu za sve kojima su nauka, umetnost i intelektualni napredak na srcu“.

Od 11. do 14. aprila 2002. godine na inicijativu našeg člana Vojislava Stamenkovića održana je na Šumarskom fakultetu Univerziteta u Beogradu međunarodna konferencija na temu: „Privatizacije u šumarstvu“.

Više članova Kluba aktivno je učestvovalo na regionalnom sastanku: 2. Südosteuropa-Tagung der Humboldt-Stiftung iz oblasti humanističkih i socijalnih nauka, koji je održan u Bukureštu od 12. do 14. aprila 2002. godine.

Od 18. do 20. aprila 2002. godine na inicijativu našeg člana Miroslava Prokopijevića održan je u Beogradu međunarodni humboltov kolokvijum na temu: „Šta je odlučujuće za uspešnu tranziciju“.

Od 9. do 12. maja predsednik Kluba učestvovao je u Bad Godesbergu u radu 3. sastanka predsednika humboltovih klubova sveta. Kao zaključak sas-

tanka Humboltova zadužbina je istakla želju da humboltovi klubovi i udruženja u svetu koncentrišu svoj rad na: intenziviranju njihovih međusobnih kontakata, uključivanju što više mlađih humboltovaca u rad, redovno obaveštavanje Humboltove zadužbine o svojim aktivnostima i svojim članovima, naročito u vezi napredovanja, nagrada, priznanja, promena adresa i sl., na pružanju obaveštenja o Humboltovoj zadužbini u svojoj sredini, na pružanju pomoći radu Zaduzbine u svojoj sredini, na pružanju pomoći radu Zaduzbine kroz davanje preporuka i podsticanja naučnih talenata da konkurišu za humboltove stipendije, pružanja pomoći za dobijanje Feodor Lynen – stipendija nemačkih naučnika, upućivanje naučnih institucija u svojoj zemlji da uspostave link sa „homepage“-om Zaduzbine.

Na Medicinskom fakultetu u Beogradu, 19. aprila, Novica Milićević predstavio je rad Humboltove zadužbine i mogućnosti dobijanja humboltove stipendije saradnicima i starijim studentima Medicinskog i Stomatološkog fakulteta. Predavanju je prisustvovalo 65 saradnika i studenata.

11. juna održan je sastanak Kluba u Goethe-Institutu u Beogradu. Uz prisustvo 35 članova i gostiju predavanje sa temom: „Timus: ćutljivi kralj imunog sistema“ održao je Novica Milićević.

Sledeća sednica Uprave održana je 17. juna. Vladimir Srdić je podneo izveštaj o regionalnom sastanku Humboltovog kluba Mađarske, koji je održan u Segedinu. Đorđe Kostić je izvestio Upravu o 2. sastanku za Jugoistočnu Evropu koji je organizovala Humboltova zadužbina i koji je održan u Bukureštu. Dogovorene su i pripreme koje treba obaviti za jesenji sastanak u Novom Sadu.

Sledeća sednica Uprave održana je 9. septembra. Na njoj su dogovoreni detalji vezani za sastanak kluba u Novom Sadu. Razmatrano je i ispunjenje plana rada za 2002. godinu, naročito u vezi akcije za dodeljivanje imena Aleksandra fon Humbolta jednoj ulici u Beogradu, kao i daljeg razvoja „web-site“. Utvrđeno je, takođe, da se zimski sastanak Kluba organizuje 3. decembra u Goethe-Institutu u Beogradu i da predavač bude Slobodan Grubačić.

Uprava se ponovo sastala 30. septembra i na njoj su se dogovorili svi detalji oko jesenjeg sastanka u Novom Sadu, koji je zakazan za 16. oktobar i oko zimskog sastanka u Beogradu, koji je zakazan za 3. decembar. Na sednici je razmatrano i pitanje novog predsednika i nove Uprave i dogovoreno je da se dva ranija predsednika i aktuelni predsednik sastanu 7. oktobra i sačine predlog.

16. oktobra održan je u Novom Sadu sastanak Kluba uz prisustvo oko 30 članova, pretežno iz Kluba stipendista Aleksandar fon Humboltove zadužbine i DAAD pri Univerzitetu u Novom Sadu. Predavač je bio gost iz Humboltovog kluba u Segedinu, dr János Wölfling. Tema predavanja je glasila: „Hemija steroida u 21. veku: prošlost ili budućnost“. Sutradan, 17. oktobra, g. Wölfling je posetio Beograd, gde su vođeni celodnevni razgovori o mogućim oblicima saradnje između naših klubova, kao i između klubova zemalja Jugoistočne Evrope. Naš

gost je, takođe, posetio i beogradske kolege, koji se bave istraživanjima u oblasti steroida.

Više članova Kluba aktivno je učestvovalo na regionalnom sastanku: 3. Südosteuropa-Tagung der Humboldt-Stiftung, koji je održan od 18. do 20. oktobra u Zagrebu. Ovaj sastanak je bio posvećen novim tehnologijama kao sredstvu za pružanje potpore miru.

Na inicijativu i veliko angažovanje našeg člana Slobodana Savića, organizovana je izložba o nemačko-srpskoj školi u Beogradu, koja je osnovana 1854. godine i radila do 1944. godine. Vođeni su i razgovori u mogućem nastavku rada te škole, posle dužeg prekida.

Zimski sastanak Kluba, koji je bio zakazan za 3. decembar, odložen je za kraj januara ili početak februara zbog iznenadne sprečenosti predavača, tako da nije bilo vremena da se pozove drugi predavač.

Poslednja sednica Uprave u 2002. godini održana je 30. decembra. Na njoj je dogovoreno da se sledeći sastanak Kluba organizuje u vremenu 28.–30. januar 2003. godine i da se kao predavač pozove Miloš Arsenijević. Na sednici je prihvaćen predlog S.Savića, Lj. Maksimovića i J.Jovanovića za novog predsednika i Upravu i odlučeno je da se on iznese na Izornoj skupštini, kao predlog sadašnje Uprave. Zaključeno je da se u februaru 2003 održi još jedan sastanak Kluba na kome bi predavanje održao prof. dr Atila Kuba, generalni sekretar Humboltovog udruženja Mađarske. Dogovoreno je, dalje, da se Godišnja i izborna skupština zakažu za prvu polovinu marta 2003. godine.

30. januara 2003. godine održan je sastanak Kluba u Goethe-Institutu u Beogradu. Uz prisustvo oko 35 članova i gostiju i novog direktora Goethe-instituta Beograd, g. Marwiz-a, predavanje sa temom: „Atemporalna i temporalna teorija vremena“ održao je naš član Miloš Arsenijević.

Sledeća sednica Uprave održana je 10. februara 2003. godine. Na njoj su razmatrani pozivi koji su stigli iz Istanbula i Sofije da naši predstavnici uzmu učešće na sledećim sastancima: „Dialogue among Religions“, Istanbul, 14–17. maja 2003, „Anziehen von Talenten zu der Wissenschaft“, Sofija, 10–12. oktobra 2003. Odlučeno je da u Istanbul ide Vojin Dimitrijević, a u Sofiju Branko Todorović. Dalje je odlučeno da se uputi poziv prof. dr M. Milunu, direktoru Instituta za fiziku u Zagrebu, da 2003. godine održi predavanje u našem Klubu na temu „Nanotehnologije“. Na kraju sednice Uprava je zakazala Godišnju skupštinu Kluba sa izborom Uprave i predsednika za utorak, 4. marta 2003, u Goethe-Institutu u Beogradu, sa početkom u 18.00 sati. Dogovoreno je da se predloži sledeći dnevni red.

1. Izbor predsedništva skupštine;
2. Izveštaji o radu Kluba u periodu 1. januar 2002 – 4. mart 2003. godine i plan rada za sledeću godinu;
3. Diskusija po izveštajima i davanje razrešnice dosadašnjoj Upravi;
4. Izbor nove Uprave i predsednika Kluba;
5. Reč odlazećeg predsednika;
6. Reč novog predsednika.

Na Filozofskom fakultetu u Beogradu, 17. februara 2003. godine, Ljubomir Maksimović predstavio je rad Humboltove zadužbine i mogućnosti dobijanja humboltove stipendije saradnicima i starijim studentima Filozofskog i Filološkog fakulteta. Predavanju je prisutvovalo oko 15 saradnika i studenata.

21. februara održan je sastanak Kluba u Goethe-Institutu u Beogradu. Uz prisustvo 27 članova i gostiju predavanje sa temom: „Delatnost Humboltovog udruženja Mađarske-saradnja među humboltovim klubovima u Jugoistočnoj Evropi“ održao je prof. dr Attila Kuba, šef Katedre za informatiku Univerziteta u Segedinu. S obzirom da se ova saradnja u velikoj meri potpomaže od strane Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, ova tema je za nas bila izuzetno aktuelna. Dan ranije A. Kuba je održao predavanje na istu temu u Aleksandar fon Humbolt- i DAAD-alumni klubu pri Univerzitetu Novi Sad.

U skladu sa planom rada krajem 2003. godine izašla je iz štampe redovna sveska br. 11 našeg Glasnika sa predavanjima Jovana Đukanovića i Branislava Todorovića.

Humboltova fondacija je podržala rad Kluba u izveštajnom periodu i to izdavačku delatnost, organizovanje sastanaka Kluba, usavršavanje našeg Website i saradnju sa susednim humboltovim klubovima, pre svega sa Humboltovim klubom u Segedinu.

2003. godine slavi Humboltova zadužbina 50 godina od osnivanja. Humboltov klub Srbije će svakako svojim aktivnostima u ovoj godini obeležiti ovaj veliki jubilej.

Tokom 2002. godine Humboltova zadužbina je pomogla naučni rad 25 naučnika iz Srbije sa 5 novih stipendija, 8 produženja stipendija i 12 ponovnih boravaka. Dobijeno je, dalje, 4 instrumenta u vrednosti od 35.000 € i knjiga i pokrivanja štamparskih troškova u vrednosti od 5.100 €.

Miroslav Prokopijević

TRANSITION IN THE EAST EUROPE AND SERBIA

The fact that 27 countries in Euro-Asia, with 380 million people inhabiting ca. 24 million square kilometers is in transition, makes it one of the largest single economic and social happenings in history.¹ The term „transition“ is not the result of happy choice, since it can refer to any change from one state of affairs to another one, but it has become the trade mark for one of the most popular recent topics in economics and social science, resulting in a huge transitology literature. In order to be able to define transition, one needs to go a step back, to see what has produced the need for transition.

Transition became possible with the collapse of communism. Communism has promised to cure a decadent civilization by inventing a quite new social and economic order that is going to establish the „paradise on earth“. Instead to lead to individual freedom in abundant society, communism rised the heavy hand of the omnipotent state over individual freedom and imposed planned economy that led to shortages in all vital goods and services and ended in mass poverty next to starvation. Such an order has relied on dictatorship rather than democracy. The reason was very simple. Neither Stalin nor Tito or Castro were able to win on free and fair elections and because of that free elections were omitted from communist system design.

By failing to deliver promises even in the minimal sense and by losing the global race with market democracy communism started to collapse throughout Central and East Europe (CEE) at the end of 1990-ies. The fall of the Berlin Wall was a symbolic introduction to the demise of communism. It was a hatred regime among populations and for his collapse lamented just some small fractions in

¹Lecture delivered in „Humboldt Club Serbia“, Belgrade, on November 17, 2003. at the occasion of 50th anniversary of the renewed activity of the *Alexander von Humboldt Foundation*, 1953–2003.

the society that were privileged under communist regime, like state bureaucracy, party nomenklatura, managers of state owned firms and dogmatic intellectuals.

With collapse of communism people throughout the CEE got freedom and so they were able to start a fresh beginning. But, where to go, how to stage new rules of the game and new institutions? Instead to make some experiment again by launching a new, original order, i.e. instead to repeat the same mistake they did by opting for communism some decades before, they now opted for institutions that have passed the test of time. By choosing democracy, the rule of law and market economy citizens and voters that have regained freedom have defined the transition as well. Transition is naturally a complete reorientation of social and economic life, but it basically consists in a threefold move. It is a move from dictatorship to democracy, from the rule of the only allowed party to the rule of law, and a move from the command or planned economy to market economy.

Democracy, the rule of law and market economy were never invented like locomotive or microchip. Contrary to scientific insights or technical innovations that were always attributed to quite particular individuals, democracy, the rule of law and market economy emerged merely spontaneously in the course of mass experiments conducted through centuries by hundreds of societies and billions of people who look upon solutions of some of the most important social questions. 1) Who should rule and how rulers are to be selected if both the minority rule and stalagmate are to be avoided? 2) Which rules regulating general individual traffic in society may not be violated, independently of that who and where rules, if one looks upon well ordered society? 3) What is the best mechanism of allocating scarce resources in order to avert poverty and improve the standard of living? There was a number of options for solving every of three above mentioned problems and nearly all of them were tried through centuries and in different societies. Some solutions even lasted for centuries, like dictatorships or authoritarian rule, legal systems based on customs and traditions or controlled, planned and barter economies. Institutions like democracy, the rule of law and market economy emerged in some historical moment as candidates, eventually became feasible and viable options in some societies for some time, but never became broadly acceptable in several larger countries until the end of XVII or at the beginning of XIX century.

SUCCESS DURING TRANSITION

Citizens that regained freedom after the collapse of communism have opted for institutions that were invented in a broad process of experiments, and that became superior to their alternatives, once they have been implemented in some larger states. Since the whole communist world seemed to be uniform one may have expected to see another uniform or very similar development in all these

countries during transition. Whoever has expected such a development needs to be highly surprised with what happened in the meantime, during transition.

Just some transition countries have developed eventually along some relatively similar lines. Although they have looked relatively similar during communist time, they were different. Communist regime was like a smoke screen that hid larger differences in history and customs, in habits and degree of development, in administrative or macroeconomic sense. So, there was enough differences that led to different outcomes. But the most important factor for different outcome is still not mentioned and it is related to reform commitment of the government. While rent seeking governments tended to preserve the status quo with just the modest improvements, enthusiastic reformers have inspired deep and fast reforms. Of course, there is a number options between. Fast and deep reforms are costly in the short run, but they pay back in the long run, since such countries after two or three years of post-reform recession enter the growth path with robust growth rates of 5–9%. On the other side, moderate reforms are less costly, but the later gain is smaller. Such countries develop along lower growth rates of up 2-4% per year. Transition countries preserving the old system or conducting just negligent reforms do not face painful reform cost, but they cannot enjoy in reform benefits as well, and stay stagnant with maximal average growth rates of up 2%. That is the maximum, in reality they usually stagnate or even decline. With clear costs and benefits, the choice is clear as well.

If performance of different countries is to be measured, and if the answer is positive, than the question is how to arrange that? Different institutions, like international organizations, market and non-market funds, investment schemes, think-tanks and others have developed standards to assess developments in different countries. Some of these standards are specific, i.e. related to specific topic, like “Corruption perception index” by the *Transparency international* or “Opacity index” by *PriceWaterhouse & Coopers*, others are complex but related to some feature, like the “World competitiveness index” conducted by the *Davos forum* or “Human development index” by *United Nations*. There are a number of standards among investors, data-bases for investors, like *Dun & Bradstreet* or *JP Morgan*, *Deutsche Bank*, there is even standards worked out by newspapers (*The Economist Intelligence Unit*) or some administrations.² Two large U.S. think-tanks provide the comprehensive indexes of economic freedom (*Heritage foundation* and *Fraser Institute*), while *Freedom House* provides standards for all three areas – democracy, the rule of law and market economy. It is another question how these standards have been worked out, whether they are mutually comparable and

²For example, the U.S. State department has its own methodology for estimating developments related to human rights, democracy and the rule of law.

whether their application to different countries leads to similar or mutually comparable evaluation. All these questions should be explored in some other article. For now, it suffices to conclude, that the degree of democracy, the rule of law and market economy are measurable.

If one considers all 27 transition countries as a group she/he will come to some remarkable facts. First, some countries became champions of reform, others achieved moderate results while third ones became latecomers and are still in the beginning phasis. Secondly, if one compares developments in the three main areas (democracy, the rule of law, market economy), he will find out that differences among countries are the largest in what concerns market economy, followed by the rule of law, and that differences are the smallest in what concerns democracy. The basic question concerning democracy is whether countries have accepted basic rules (as the huge majority of transition countries did) or they have not accepted them (like Azerbaijan or Uzbekistan). If they did that, it is a small difference between one Romania or Czech republic. Third, provided the transition countries have accepted democracy, the rule of law and market economy in some broader sense, the success of countries may be measured at the best via their economic performance. „Success stories“ are those who did the largest improvement in economic freedom and consequently they did the most robust economic advance. Fourth, current and future economic performance of some countries is related to the design of institutions rather than to their respective GDP, since the current level of GDP this is conditioned by past achievements. Fifth, absolutely crucial for the recent, post-transitional economic performance is the fact how good environment some country has created for private investment – domestic and foreign. The money in today’s world is in private hands rather than in international organizations and non-market funds, so that successful countries have to attract private investors rather than to rely on foreign aid and soft loans. As Mart Laar, Estonian prime minister twice, made the case for a successful economic program, it consists in „Trade, not aid“.³

In order to focus on the economic dimension of transition, the table below summarizes findings for transition countries in two most important surveys of this type. These results are prepared by the *Heritage foundation & The Wall Street Journal* in 2004. on the one side, and the *Fraser institute* in 2003. on the other side. Economic freedom is measured on the scale 0–10, where 0 represents no economic freedom at all while 10 represents a complete economic freedom.⁴

³Cf. his article *How Estonia did it*, published as chapter 3 in: O’Driscoll at all (Eds)(2003).

⁴The scale of the *Heritage foundation* is originally different. It is inverted scale from 1 (maximal economic freedom) to 5 (no economic freedom). It is re-counted in order to be comparable with the *Fraser Institute’s* scale 0–10. The *Heritage index* covers data until June 2003, the *Fraser’s* cut off is the midst of 2002.

Economic freedom in transition countries

HERITAGE FOUNDATION			FRASER INSTITUTE	
Ranking	Country	Index	Ranking	Index
6.	Estonia	8,12	16.	7,5
23.	Lithuania	7,10	70.	6,2
30.	Latvia	6,62	54.	6,6
32.	Czech republic	6,50	39.	6,9
35.	Slovak republic	6,37	80.	6,0
42.	Hungary	6,00	35.	7,0
44.	Armenia	5,87	–	–
52.	Slovenia	5,62	76.	6,1
57.	Poland	5,50	79.	6,0
65.	Mongolia	5,25	–	–
73.	Macedonia	4,87	–	–
78.	Bulgaria	4,75	103.	5,3
79.	Moldova	4,75	–	–
80.	Albania	4,75	91.	5,6
82.	Croatia	4,75	77.	6,0
91.	Georgia	4,50	–	–
99.	Bosnia & Herzegovina	4,25	–	–
103.	Kyrgyz republic	4,12	–	–
106.	Azerbaijan	4,00	–	–
115.	Russia	3,87	113.	5,0
117.	Ukraine	3,75	117.	4,6
129.	Romania	3,37	116.	4,7
132.	Kazakhstan	3,25	–	–
145.	Belarus	2,25	–	–
146.	Tajikistan	2,12	–	–
149.	Uzbekistan	1,75	–	–
150.	Turkmenistan	1,75	–	–

Source: **The 2004. index of economic freedom**, pp. 9–12; Gwartney (Ed) (2003).

Note: S & M is not ranked in 2004 by the two indexes.

„Ranking“ means how some country is ranked among all countries ranked. More details on how economic freedom is calculated one can find in methodological parts of the two surveys. The annual rankings of countries by the *Heritage foundation* and *Fraser institute* are correlated for some 85% with the margin of error of 1%. The Heritage list in 2004 covers 155 countries, the Fraser list for 2003. covers 124 countries.

If we add index points for transition countries represented in both surveys, we obtain the following country ranking for economic part of transition.

Rank	Country	Score
<i>1.</i>	<i>Estonia</i>	<i>15,62</i>
<i>2.</i>	<i>Czech republic</i>	<i>13,40</i>
<i>3.</i>	<i>Lithuania</i>	<i>13,30</i>
<i>4.</i>	<i>Latvia</i>	<i>13,22</i>
<i>5.</i>	<i>Hungary</i>	<i>13,00</i>
6.	Slovak republic	12,37
7.	Slovenia	12,23
8.	Poland	11,50
<i>9.</i>	<i>Croatia</i>	<i>10,75</i>
<i>10.</i>	<i>Albania</i>	<i>10,35</i>
<i>11.</i>	<i>Bulgaria</i>	<i>10,05</i>
12.	Russia	8,87
13.	Ukraine	8,35
14.	Romania	8,07

This ranking just slightly changes a general impression that the most successful transition countries are the Baltik states, followed by some Central European countries (Czech republic, Hungary), and other countries from the region (Poland, Slovenia, Slovakia). Fourth group may be the South-East European countries (Croatia, Bulgaria, Albania). Bosnia, Montenegro and Serbia are not represented in the table, but they eventually may form the fifth group. The way out of some unfavourable group into another, better off is simple, since it merely depends on the commitment to reforms.

THE CASE OF SERBIA

At the time when other post-communist countries entered transition toward market democracy at the beginning of 1990-ies, Serbia gone into opposite direction and preserved the „old system“ by mixing communist with the nationalist ideology. Milosevic’s rule was characterized by warlike policies, deep conflict with the international community, internal repression, bureaucratic arbitration over legal economy (together with emergence of a huge informal sector), and the rise of mafia and new rich elite. For its aggressive policies Serbia was first targeted with the UN general sanctions, but since sanctions were not up to the job, they were followed by the NATO military intervention, that led to a country’s military defeat in 1999 and loss of control over Kosovo. Expensive policies, poor economic performance, military defeat and broad dissatisfaction in population

with Milosevic's policy have helped to the DOS coalition to get rid of Milosevic on elections in September 2000. However, it was easier to get rid of the dictator than to get rid of his system.

Let us now review recent economic situation in Serbia. After a decline in GDP in 1999. of 18% due to the NATO intervention, GDP grown 5,5% in 2000, 5% in 2001, 3% in 2002. In 2003. GDP will be lower than 2%. The average growth rate for four years of 3,3% is solid in terms of Western developed economies, and not bad in terms of transition countries. However, when one looks for the explanation, i.e. what has caused the growth, there is no reason for satisfaction. GDP has grown in 2000. because it was the first year after intervention and the base of 1999. was very low; GDP grown in 2001. due to a huge rise of agriculture of 20% – since agriculture creates some 20% of the Serbian GDP, agriculture alone contributed 4pp to the GDP, while all other sectors added 1pp. Finally, GDP has grown 3% in 2002. due to culmination of foreign aid in 2001–2002. During the period „end of 2000 – midst of 2003.“ Serbia got € 2,2bn in foreign aid and took ca. € 3bn in soft loans that partly were counted under foreign aid. FDI were low – \$ 400m on average for period 2001–2003. Let us take a closer insight in what happened.⁵

As it was pointed out, it is easier to get rid of dictator, than to get rid of socialism. Although there was a huge noise among „reformers“ about high speed and quality of reforms – some even spoke about „the best reforms in East Europe ever seen“ - Serbia has preserved the old system with just modest make up. This is to be seen from Serbia's rankings on different lists of economic freedom and investors' lists. According to them, not only that Serbia does not belong to „reform champions“, like the Baltic countries or Hungary, it does not belong even to moderate reform countries like Bulgaria or Croatia. Serbian „reformers“ have failed to improve the rule of law, economic freedom and democracy. As a result, the country has remained a poor environment for doing business and private investment. There was no sharp rise in start ups, like it was the case in successful transition countries. The government has tried to please the old interest groups by relying on donations, soft loans and privatization revenues, and it has avoided painful reform changes. Its motto was „Aid, not trade“, and as a result, after these resources have brought about a temporary improvement, the country again relies on its own resources, and it is back on the declining economic path during 2003. and 2004. Since all larger Serbian pro-democratic political parties - Democratic Party, Democratic Party of Serbia and G17 plus – look through very similar lenses on economy and other important issues, one cannot even expect larger reform efforts from any among them in the near future. This means, that Serbia will continue to be stagnant economy (with temporary declines in GDP), and in this sense

⁵For more details about Serbia, see Prokopijević (Red) (2002).

it will resemble to Romania, Bosnia or Ukraine. With low growth rate and foreign debt reaching 90% of GDP, and apparent problems in debt service even during 2002–2003, Serbia became a heavily indebted country. Instead of cooperation with ICTY, debt service⁶ will become the main trump in the hands of international community in order to get compliance of the Serbian authorities in major policy issues.

The evaluation of that what happened in Serbia after the „democratic changes“ from October 5, 2000. was quite different depending on the evaluator’s motives. Evaluations of reform guided by political interest were merely positive, while those based on business interest (related to economic condition and the rule of law) were very negative. For those reasons governments, international organizations and non-market funds have given better marks, while pro-market institutions gave low marks to Serbian reforms. Typical for positive evaluation is the EBRD from 2002, according to which „Aggressive reforms, to which the authorities have already shown their strong commitment...“ are on the way. *IMF, WB, The Economist Intelligence Unit, Freedom house* and many others have shared a very optimistic stance.

For example, *Freedom house*⁷ ranks S & M 12th among 27 transition countries both for democracy and the rule of law in 2003, with 3,50 and 4,63 point respectively.⁸

The indexes for Serbia & Montenegro, “Nations in transit”, 2003.

Area / Year	1997	1998	1999	2001	2002	2003
Democracy	–	4,90	5,50	4,63	3,63	3,50
The rule of law	–	–	6,00	5,88	4,75	4,63

Source: Freedom house, „Nations in transit“, 2003.

It is easier to see some improvement in democracy compared to Milosevic’s era, but it is difficult to see what happened between 2001. and 2003. in order to improve the score from 4,63 to 3,50. Even less reliable is the estimate for the rule of law, where the score is improved 2001–2003. from 5,88 to 4,63 points,

⁶ S & M’s foreign debt is \$ 12,8bn in September 2003, and it has reached 85% of GDP. The cost of debt service rises from \$ 345m in 2002, to \$ 1,75bn in 2009. S & M paid to international creditors ca. \$ 45m in 2002, and postponed to pay the rest. S & M paid to international creditors \$ 150m out of \$ 488m in 2003, and again postponed the rest. The country is among the five most indebted countries in the world and it is already informally bankrupted according to the international financial standards.

⁷ *Freedom house* scale moves from 1 (the worst off) to 7 (the best).

⁸ *Freedom house* ranked S & M in 2001. on 18-19th place for democracy, 22-23rd for the rule of law and 22nd for economic reform among 27 transition countries. See „Nations in transit 2001“, p. 25.

although actually nothing happened in improving legal system in Serbia. Contrary may be the case, since the Serbian authorities have legislated 6 laws granting more independence to judiciary in 2001, and all these laws were first suspended and thereafter withdrawn, what is a clear setback to the rule of law.

On the other side, the evaluation of developments in Serbia or S & M from the business side was negative. *Fraser institute* has not ranked S & M among 124 countries of the world in 2003, what reflects a complete absence of business interest for the country. *The Heritage foundation*⁹ ranked S & M for the first time in 2002, by placing the country on 144th among 156 countries with 4,05 points. For 2003. S & M was ranked 149th among 161 countries with 4,25 points.¹⁰ For 2004. the Heritage foundation does not rank S & M among 155 countries.

*Transparency International*¹¹ ranks S & M for corruption as 106th among 133 countries with 2,3 points in 2003. S & M has achieved the same result as Macedonia, Ukraine, Bolivia, Honduras, Sudan and Zimbabwe, and did significantly worse than 29th Slovenia (5,9 points), 33rd Estonia (5,6), 40th Hungary (4,8), 60th Croatia (3,7) and 70th Bosnia (3,3).

Dun & Bradstreet, the famous data base, ranks S & M in 2002. at the very last place among 24 ranked transition economies with the lowest grade – **6d**. There is no change in D & B ranking of Serbia in 2003.¹² Similar is with other investors that either do not rank S & M at all because of total lack of business interest or do rank S & M near the end of their respective lists. The conclusion is straightforward. Those who risk others' money, like governments, international organizations and non-market funds, are free to rank some country as they just like it, without taking into account the real state of affairs. They do not bear the consequences of their choices. They write positive reports on some country in order to continue with their well paid jobs and other privileges. On the other side, those who work for market firms and organizations close to them take care to get the best insight they are able to get. Otherwise, they are going to be punished by market forces, to loose reputation and money, and for that reason their evaluation is realistic.

By summarizing transition in Serbia during the period 2000–2003 one may safely conclude that the country did the modest improvements and that a real reform is still ahead. In other terms, this period was a wasted opportunity for Serbia.

⁹The Heritage foundation & The Wall Street Journal. See, www.heritage.org/index

¹⁰The worse score in 2003. compared with 2002. was the result of more exact and scrutinized procedure in evaluation. „Wages and prices“ got 3,0 points, „Fiscal burden“ 3,5, „Trade policy“, „Government intervention“, „Banking and finance“ and „Property rights“ got 4,0, while „Monetary policy“, „Foreign investment“, „Regulation“ and „Black market“ got 5,0.

¹¹TI mark 0 means „total corruption“, while 10 means „no corruption at all“. TI has ranked S & M 90th out of 99 countries in 1999. with index 2,0; 89th out of 90 countries in 2000. with the index 1,5; 93rd out of 126 countries in 2002. with index 2,6. Cf. www.ti.org

¹²Cf. **Beta monitor**, Belgrade: Beta news agency, April 7, 2003, No. 73, p. 6.

Although the country has had a different prehistory to transition, compared to the majority of transition countries, there is no other, special way for Serbia that would be different from other transition countries. Improvements in democracy, the rule of law and market economy is the only thing that counts. The faster and the more consistent reforms, the better.

Contact information:

Tel. ++381 11 187 245

Cell ++381 63 319 960

E-mail: mprokop@eunet.yu

LITERATURE

- Alesina, A. & Dollar, D. (1998) *Who gives foreign aid to whom and why*, **Journal of economic growth**, vol. 5, pp. 33-63.
- Feyzioglu, T. / Swaroop, V. / Zhu, M. (1996) *Foreign aid's impact on public spending*, Washington, D.C.: The World Bank, WPS 1610, pp. 1-48.
- Gwartney, J. & oth. (Eds) (2003) **Economic freedom of the world. 2003 annual report**, Vancouver, B.C.: Fraser institute.
- Nations in transit** (2003), New York: Freedom house. www.freedomhouse.org
- O'Driscoll, G. P. & oth. (Eds) (2003) **The 2003 Index of economic freedom**, Washington, D.C.: Heritage foundation. Internet address: www.heritage.org/index
- Prokopijević, M. (2001) **Transition**, Turin: ICER. Available on the site: www.icer.it
- Prokopijević, M. (2002) **Does growth further improve economic freedom?** , Turin: ICER. Available on the site: www.icer.it
- Prokopijević, M. (Red.) (2002) **Two years of reform in Serbia: a wasted opportunity**, Belgrade: Free Market Center, pp. 1-76. Available on the site: www.fmc.org.yu
- Schaefer, B. D. (2002) *The millennium challenge account: An opportunity to advance development in poor nations*, Washington: Heritage foundation, „Heritage lectures“, pp. 1-8.
- Status report. International assistance to Serbia** (2002) Belgrade: Ministry of international economic relations, Republic of Serbia, July 08, 2002, pp. 1-37.
- The 2004 index of economic freedom**, Washington, D.C.: Heritage foundation and The Wall Street Journal, 2004. Available at the: <http://cf.heritage.org>
- World Bank (1989) **Sub-Saharan Africa: from crisis to sustainable growth**, Washington, D.C.: The World Bank.

TRANZICIJA U ISTOČNOJ EVROPI I SRBIJI

Prvi deo predavanja je posvećen prirodi tranzicije. Iako je tranzicija sveukupna promena pravila u društvu posle pada socijalizma, njen glavni deo se sastoji u trostrukom prelazu: od diktature ka demokratiji, od vladavine jedne partije ka vladavini prava i od komandne ka tržišnoj privredi. Demokratija osigurava da se preferencije birača prenesu na izabrane predstavnike, tržišna privreda treba da poboljša materijalne prilike u društvu, a bez vladavine prava je teško zamisliti da se sporovi mogu rešavati na valjan način. I demokratija i tržišna privreda teško mogu da funkcionišu bez vladavine prava.

Drugi deo je posvećen uspešnosti sa kojom je 27 zemalja prolazilo kroz tranziciju. Prema ključnim pokazateljima, šampioni tranzicije među petnaestak evropskih zemalja su Baltičke države, iza njih centralno-evropske i na kraju zemlje jugo-istočne Evrope.

Treći deo je posvećen tranziciji u Srbiji. Izvesni rezultati su zabeleženi u re-integraciji zemlje u svet, liberalizaciji tržišta, makro-ekonomskoj stabilizaciji, oslobađanju medija. Dubinske promene sistema, međutim, nisu izvršene i zato Srbiji tek predstoje prave promene. U ovom delu će biti prezentirani i osnovni ekonomski pokazatelji.

*

Ukupno trajanje predavanja je 25–30 minuta. Zainteresovani mogu da pogledaju moj članak „Transition“ na sajtu ICER-a (International Centre for Economic Research, Torino, Italija), na adresi www.icer.it. Tražiti rubriku „Papers“ i članak broj 15/02.

Miloš Tešić

GLOBALISIERUNG UND TENDENZEN DER LANDTECHNIK IN DEUTSCHLAND UND IN DEN OST- UND SÜDOSTEUROPÄISCHEN LÄNDERN

1. Globalisierung – Kontroverse

Die Globalisierung, ein Prozess der so viel Positives bewirkt hat, ist überaus kontrovers geworden. Die Globalisierung hat mittels der Öffnung gegenüber dem Welthandel vielen Staaten geholfen, ein weitaus schnelleres Wirtschaftswachstum zu erzielen, als sie es ansonsten erreicht hätten. Ein durch den steigenden Export bedingtes Wirtschaftswachstum war das Schlüsselement der Politik der industriellen Entwicklung, die einen bedeutenden Aufschwung in vielen Staaten, vor allem Südostasiens, zur Folge und den Lebensstandard von Millionen Menschen gesteigert hatte. Das Gefühl der Isolierung in armen Ländern wurde schwächer, Zugang zu Ausbildung und Informationsquellen wurde eröffnet.

Aber die Globalisierung und der Übergang zur Marktwirtschaft haben jedoch in den Staaten der ehemaligen UdSSR, aber auch in all jenen Ländern, die den Prozess der Transition vom Kommunismus zur Marktwirtschaft durchschreiten, nicht den erhofften Erfolg gebracht. Statt des Aufschwungs setzte aber eine mit nichts zu vergleichende Armut ein. In mancherlei Hinsicht war und ist die Marktwirtschaft für vielen Menschen viel schlechter, als dies ihnen die ehemaligen kommunistischen Führungskräfte in Aussicht gestellt haben.

Warum ist dies so und wie lange wird dies andauern?

Die meisten der heute wirtschaftlich führenden Staaten des Westens haben ihre Wirtschaft dank wohlüberlegter und selektiver Schutzmaßnahmen in bestimmten Industriezweigen so lange weiter ausgebaut, bis sie stark genug geworden waren, um im Wettbewerb mit ausländischen Unternehmen bestehen zu können. Demgegenüber wurden in den letzten Jahren viele Entwicklungsländer vom Internationalen Währungsfonds und anderen bedeutenden Finanzinstitutionen buch-

stächlich dazu gezwungen, ihre Grenzen für die Einfuhr von Produkten zu öffnen, die vergleichbaren Industrieprodukten aus dem Inland konkurrieren werden. Die Tatsache, dass diese Produkte sich einer solchen Konkurrenz kaum stellen können, kann sowohl in sozialer als auch in wirtschaftlicher Hinsicht katastrophale Folgen haben. Auf diese Weise gab es immer weniger Arbeit. Die verarmten Landwirte in den Entwicklungsländern konnten nicht mit subventionierten landwirtschaftlichen Produkten aus Europa und den USA wetteifern, da ja die einheimische Industrie und Landwirtschaft immer noch nicht fähig waren, sich zu entwickeln und auf diese Weise die Beschäftigungsquote zu steigern. Und da die Liberalisierung des Handels eingesetzt hatte, bevor die so genannten Netzwerke des Sozialschutzes errichtet worden waren, verarmten die arbeitslos gewordenen Menschen zusehends [1].

Wir haben in Serbien sowohl die positiven, als auch die negativen Seiten der Globalisierung zu spüren bekommen. Die Landtechnik und die Industrie der Landmaschinen in Serbien können dafür als ausgezeichnetes Beispiel herhalten.

Mann muss jedoch eingestehen, dass die Globalisierung an sich weder etwas Gutes noch etwas Schlechtes ist. Sie konnte, so wie sie bis dato praktiziert wurde, nicht alle Erwartungen erreichen und allen gerecht werden. In vielen Fällen haben die aktuellen und kurzfristigen kommerziellen Interessen und Werte die Sorge um die soziale Gerechtigkeit, den Umweltschutz, die Demokratie und die Menschenrechte abgelöst. Laut Josef Stieglitz, dem Nobelpreisträger für Ökonomie 2001, soll und muss die Globalisierung heute so umgestaltet werden, dass sie die Entstehung einer neuen globalen Wirtschaft begünstigt, im Rahmen derer nicht nur die wirtschaftlichen Wachstumsraten stabiler ausfallen werden, sondern auch in der die Früchte einer solchen Entwicklung gleichmäßiger verteilt werden sollten.

2. Landtechnik

- Bedeutung der Landtechnik

Laut einer Umfrage von Maschinenbauingenieuren in den USA (veröffentlicht in Mechanical Engineering, 10/2001) wurde die Mechanisierung der Landwirtschaft unter den 10 bedeutendsten Errungenschaften der Technik im 20. Jahrhundert auf den 4. Platz eingestuft. 1. Automobiltechnik, 2. Apollo – Raumfahrtprogramm, 3. Elektrische Energie, 4. Mechanisierung der Landwirtschaft, 5. Flugzeugtechnik, 6. Integrierte Kreise, 7. Klimatisierung und Kühlung, 8. CAD/CAM Verfahren, 9. Bioengineering, 10. Kodierung und Normung.

Die Steigerung des Lebensstandards im 20. Jahrhundert und die Erreichung des heutigen Niveaus wurden dank einer gesunden Landwirtschaft erreicht, in der die Produktivität kontinuierlich gesteigert wurde. Die Steigerung der landwirtschaftlichen Produktivität war in großem Maße durch die innovative Entwicklung der Industrie der landwirtschaftlichen Maschinen begründet.

- Landtechnik – Geschichte
 - 50-er Jahre: Start: Traktoren, Anhängergeräte und Maschinen, Elektrifizierung der Landwirtschaft
 - Späte 60-er Jahre: Große Investitionen, spezialisierte Maschinen, Produktionskosten, Maschinenringe, Unternehmer
 - 70-er und 80-er Jahre: Mechanisierung, Minderung der physischen Arbeit, größere Leistungen
 - 90-er Jahre: Automatisierung und Elektronikanwendung, Größere Leistungen, Erhöhung der Qualität der Produkte, Umweltschutz, Ergonomie, Ökologie, Ökonomie
 - Ende der 90-er Jahre: Globalisierung - Zusammenwachsen der Landmaschinenhersteller, Qualität und Sicherheit der Nahrung, ökologische, ökonomische und soziale Nachhaltigkeit

- Landtechnik – Zukunft:
 - Steigerung der Produktion von Landmaschinen
 - von 36 Mrd. \$ (1997) auf 45 Mrd. \$ (2007) hauptsächlich außerhalb von Europa und USA (Brega, 1998)
 - Öffnung des osteuropäischen Marktes für Landmaschinenhersteller aus der EU

- Landtechnik – Tendenzen

In den letzten 15 Jahren kam es zu zahlreichen Kooperationen und Integrationen in der Landmaschinenbranche in Europa und weltweit. Beispiel der besonders erfolgreichen Firma in dieser Zeit ist die Fa. AGCO. AGCO wurde 1990 in den USA gegründet, seit 1992 an der Börse notiert, 1997 betrug der Umsatz 3,2 Mrd. \$ (bei einem Gewinn von 169 Mio. \$). In der Zeit von 1995 bis 2001 hat AGCO einige führende und namhafte Landmaschinenhersteller weltweit gekauft: Massey Ferguson, Hesston, Droningborg, White Fendt, Gleaner, Allis Chalmers. Der Absatz in Europa beträgt 50%, Nordamerika 30%, Südamerika 10%, Mittlerer Osten und Asien 3%, Afrika und Australien 4%. In ihrer Geschäftsphilosophie wendet sich die Fa. AGCO an 4 Käufergruppen: an markentreue Kunden, an händler-treue Kunden, an Kunden, die technische Gründe bevorzugen und an Kunden, die sich aus Preisgründen für den Kauf entscheiden. Mit dieser Multi-market-Strategie versucht AGCO den verschiedenen Käufergruppen gerecht zu werden und zugleich Marktnischen abzudecken. Innerhalb der AGCO Korporation zeichnet ein Marketing-Manager voll verantwortlich. Dabei ist der erreichte Marktanteil von untergeordneter Bedeutung, wichtiger ist der Gewinn, den die Marke erzielt.

Ein Beispiel für eine Zusammenarbeit zwecks kleinerer Produktionskosten stellt die Produktion in der Fa. Same in Turin dar. In der Same Fabrik in Turin

werden das ganze Jahr über Traktoren von folgenden Herstellern zusammengebaut: Same, Deutz-Fahr, Renault, Hürlimann, Gondollini, White. Obwohl diese Firmen im Produktionsbereich sehr gut zusammenarbeiten, sind diese auf dem Markt kompromisslose Konkurrenten.

Die moderne technische Entwicklung ist mit überaus großen Kosten verbunden, wobei jene Unternehmen Erfolg haben und siegen, die in finanzieller Hinsicht mächtiger und effizienter sind. Dies belegt die Darstellung des Absatzes der bedeutendsten Hersteller von Landmaschinen. Bild 1.: John Deere und Case-New Holland haben einen Umsatz von 6 Milliarden Euro. An dritter Stelle liegt AGCO mit nur einem Drittel ihres Umsatzes. Wenn man gar die Umsätze von AGCO und der folgenden sechs Unternehmen zusammenzählt, so reichen sie dennoch nicht an das Niveau der beiden erstgenannten Unternehmen heran. Allem Anschein nach werden in Zukunft auf dem Markt lediglich einige große Landmaschinenhersteller übrig bleiben, so wie dies auch in der Automobilindustrie der Fall sein wird.

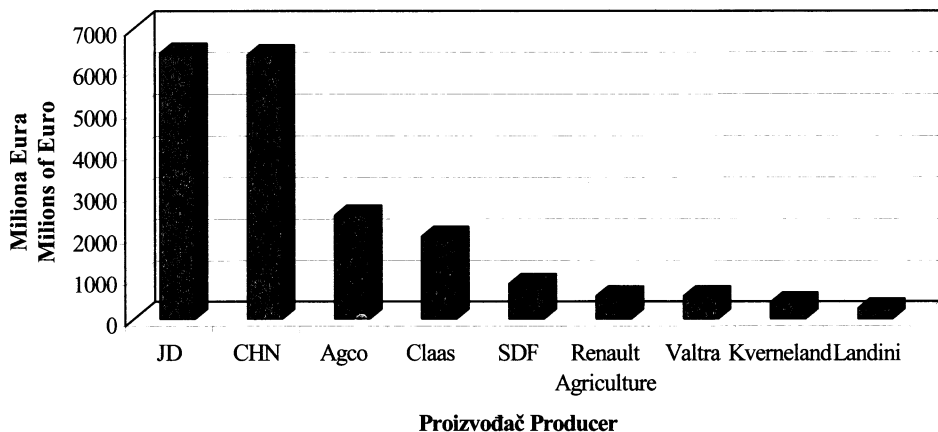

Bild 1: Absätze der größten Landtechnikhersteller im Jahre 2000

Zu der gleichen Schlussfolgerung gelangt man auch aufgrund der Angaben über den Markt der Getreidemähdrescher in der EU im Zeitraum 2000–2001. Siehe Tabelle 1.

Europäische Hersteller von Getreidemähdreschern, deren Anteil am Markt unter 10% liegt, werden sich im Rahmen der Entwicklung und Produktion notwendigermaßen mit anderen (stärkeren) Herstellern zusammenschließen müssen, oder sie werden andernfalls – obwohl es sich für unsere Begriffe um mächtige Großunternehmen handelt – zugrunde gehen.

In Deutschland sind einige globale Hersteller mit starken internationalen Netzwerken aktiv, aber auch eine Vielzahl mittlerer und kleiner Unternehmen. Mittlere Unternehmen und Familienbetriebe sind unter den Herstellern und Anbietern der

Landtechnik europaweit führend. Ihr Kampf um die Erschließung neuer Märkte wird in den finanziell schwächeren Firmen zu einer Drosselung oder gar Einstellung des Produktionsprozesses führen.

Tabelle 1: Absatz der Getreidemähdrescher in der Europäischen Union im Zeitraum 2000–2001.

Marke	Anzahl der verkauften Mähdrescher Stückzahl	Anteil am westeuropäischen Markt in %
Claas	2639	36
New Holland	1833	25
Case	440	6
John Deere	1246	17
Deutz-Fahr	513	7
Massey-Ferguson	440	6
Andere (Sampo, Laverda, Fendt)	220	3
Insgesamt	7331	100

Die Absätze der deutschen Landmaschinenindustrie stagnieren in Deutschland bereits seit zwei Jahrzehnten, doch dafür wächst seit 1993 der Export, und zwar in erster Linie in die ost- und südosteuropäischen sowie in die asiatischen Länder. Siehe Bild 2.

Die Länder Ost- und Südosteuropas standen in den letzten Jahren im Brennpunkt des Interesses der deutschen Hersteller von Landmaschinen. Im Jahre 2002 wurden insgesamt 13% des gesamten bundesdeutschen Exports der Landmaschinen in jene 10 Länder ausgeführt, die im Mai 2004 der Europäischen Union beitreten werden. Die Verhandlungen der mittel- und osteuropäischen Länder über ihren Beitritt der EU haben offensichtlich dazu geführt, dass Anstrengungen unternommen wurden, die Konkurrenzfähigkeit der Landwirtschaft künftiger Mitgliedstaaten zu steigern, so dass in den landwirtschaftlichen Betrieben dieser Länder Investitionen in den veralteten und längst überholten Landmaschinenfuhrpark getätigt wurden. Die deutsche Landmaschinenindustrie ist fest davon überzeugt, dass sich dieser Trend auch weiterhin fortsetzen wird, da in den Ländern Osteuropas der Bedarf an modernen landwirtschaftlichen Maschinen enorm groß ist. Wie groß dieser Bedarf in Ost- und Südeuropa ist, zeigt das Beispiel Russlands. Die gesamte Landmaschinenindustrie müsste nämlich 20 Jahre lang ihre gesamte Produktion ausschließlich auf den russischen Markt exportieren, um theoretisch betrachtet lediglich den Bedarf an Traktoren und Mähdreschern in Russland zu decken.

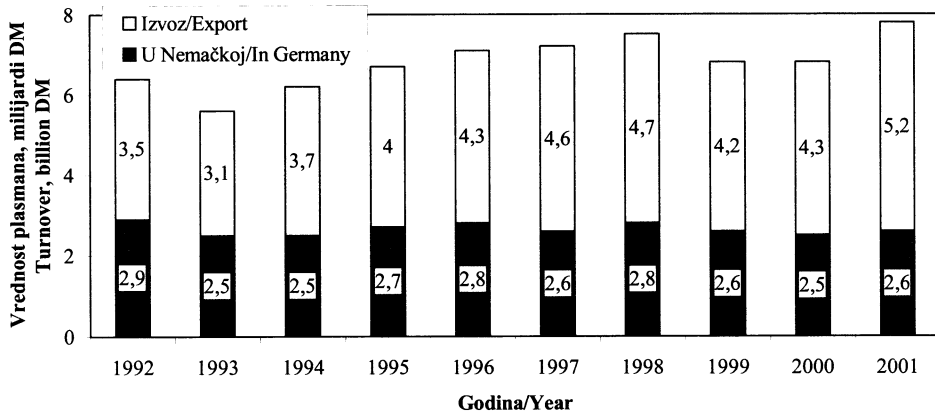

Bild 2: Der Absatz der deutschen Traktoren- und Landmaschinenindustrie im Zeitraum 1992–2001 (VDMA 2002)

Für die Länder Mittel- und Osteuropas, die Länder Zentralasiens mit eingeschlossen, ist die Bundesrepublik Deutschland auf jeden Fall der wichtigste Handelspartner. So stammten zum Beispiel im Jahre 2000 in Russland fast 50% des gesamten Imports der Landtechnik aus der Bundesrepublik Deutschland, während der Import aus den USA bescheidene 15% betrug. In den letzten Jahren sind Polen, die Tschechische Republik und Ungarn die bedeutendsten Märkte für den Absatz der landwirtschaftlichen Maschinen aus Westeuropa. Allem Anschein nach muss auch in kommenden Jahren mit Oszillationen im Hinblick auf Investitionen in den osteuropäischen Staaten gerechnet werden, doch mittelfristig betrachtet wird die Nachfrage nach neuer Technik zwecks Modernisierung und Restrukturierung der Landwirtschaft in jenen Ländern, die der EU beitreten, auf einem hohen Niveau bleiben. Die Kommission der EU hat Ende 2000 den Rahmen für die Finanzierung der Wiederbelebung landwirtschaftlicher Betriebe in diesen Staaten abgesteckt. Diejenigen Länder, die der EU beitreten, erhalten während der ersten drei Jahre nach ihrem Beitritt ca. 10 Milliarden Euro für den landwirtschaftlichen Sektor. Über Programme, wie es z.B. SAPARD ist, erhalten die landwirtschaftlichen Betriebe Gelder für Investitionen in den Maschinenfuhrpark (Bussche, 2003).

Die Kapazitäten für die Herstellung der Landtechnik in den Ländern, die der EU beitreten, waren bisher überwiegend auf Maschinenkomponenten spezialisiert. Man muss jedoch eingestehen, dass jene Länder, die im Jahre 2004 der EU beitreten werden, eine lange Tradition bei der Produktion von Landmaschinen (z.B. Erntemaschinen, Maschinen für die Düngerstreuung, den Pflanzenschutz und die Bodenbearbeitung) besitzen. Die Betriebe für die Maschinenherstellung in Ungarn, Polen und der Tschechischen Republik wurden in den letzten Jahren modernisiert und ausgebaut, so dass diese Regionen nicht mehr gezwungen sind,

Innovationen aus Westeuropa zu importieren. Sie entwickeln sich vielmehr zu Partnern bei der Herstellung und dem Vertrieb dieser Maschinen.

Auch auf dem bundesdeutschen Markt der Landtechnik nimmt die Internationalisierung immer größere Ausmaße an. In den 70-er Jahren hat der Export der deutschen Landtechnik zum ersten Mal die Grenze von 50% der gesamten Produktion übertroffen. Zu dieser Zeit wurden aus dem Ausland ca. 30% des gesamten Verkaufs der Landtechnik importiert. Heute werden von der gesamten Produktion der deutschen Landmaschinenindustrie ca. 67% exportiert, doch dafür entstammen auch 52% der neu angeschafften Maschinen dem Import. Der Außenhandelsaustausch der Bundesrepublik Deutschland und der künftigen Mitgliederstaaten der EU ist in großem Maße ausgeglichen. Der Wert des Exports der Bundesrepublik Deutschland in Staaten, die im Jahre 2004 Mitglieder der EU werden, beträgt 53 Milliarden Euro, während der Gesamtwert des Imports aus diesen Staaten annähernd identisch ist (52 Milliarden Euro).

3. Agritechnica 2003 – ein weiteres Beispiel für die Globalisierung

Im November 2003 fand in Hannover die Messe der Landtechnik *Agritechnica 2003* statt, im Rahmen derer 1.471 Firmen ihre Produkte ausgestellt haben. Im Vergleich zum Jahr 2001 war dies ein Anstieg von 4%, wobei die Ausstellungsfläche (194.000 m²) um 3% größer war. Die *Agritechnica 2001* verzeichnete 247.000 Besucher, von denen 30.000 aus dem Ausland kamen, während im Jahre 2003 mehr als 260.000 Besucher (40.000 aus dem Ausland) gezählt wurden (Bussche, 2003).

Aus dem Ausland kamen 514 Aussteller oder 1/3 der insgesamt vertretenen Unternehmen, wobei die meisten aus Italien – 120 stammten, gefolgt von Holland – 62, Frankreich – 56, Österreich – 50, Dänemark – 33, Griechenland – 20. Verglichen mit dem Jahr 2001 war des Weiteren ein bedeutender Anstieg der Ausstellerzahl aus Ost- und Südosteuropa zu verzeichnen: Slowakei 2, Ungarn 4, Tschechische Republik 21, Slowenien 9, Rumänien 2, Polen 16, Bulgarien 2, Ukraine 3, Serbien 6. Aus dieser Region hatten insgesamt 65 Unternehmen an der Messe teilgenommen, was um 40% mehr als zwei Jahre zuvor war. Diese 65 Unternehmen versuchten, sich dem internationalen Fachpublikum vorzustellen, da ja bei der *Agritechnica* die wichtigsten Abnehmer und Partner aus Industrie, Handel und Forschungsinstituten, aber auch Vertreter von Politik, Beratungseinrichtungen und Verbänden zusammenkommen (Busse 2003). Die wichtigsten Eindrücke, die während des Besuchs der Messe gewonnen wurden, lassen sich folgendermaßen zusammenfassen:

1. In allen Produktionsverfahren geht der Trend hin zu höheren Leistungen bei gleichzeitiger Verbesserung der Arbeitsqualität. Dabei stehen die Aspekte des Umweltschutzes und eine möglichst hohe wirtschaftliche Effizienz

im Vordergrund. Die moderne Elektronik und die Informationstechnologie sind die Grundlagen nahezu jedweder Verbesserungsprozesse. Sie sind in allen Arbeitsprozessen entweder bereits integriert oder werden integriert, so dass sie eine Sicherstellung der Qualität und eine Verfolgung der Dokumentation im modernen Ackerbau sowohl bei der konventionellen als auch bei der biologischen Produktion erleichtern, bzw. ermöglichen.

2. Das Begleitprogramm der *Agritechnica* war internationaler gestaltet als je zuvor und es stand gänzlich im Zeichen der EU-Erweiterung. Dies war an zahlreichen internationalen Seminaren und Veranstaltungen zu sehen, wobei immer wieder die Bedeutung der Besucher aus Mittel- und Osteuropa unterstrichen wurde. Eine Vielzahl von Informationen wurde deshalb für diese Besucher in russischer, polnischer, tschechischer, ukrainischer und rumänischer Sprache verfasst.

4. Landmaschinenhersteller in Serbien

Tabelle 2. Bestand und jährlicher Bedarf an den wichtigsten neuen Landmaschinen in Serbien

	<i>Bestand der Maschinen 2002</i>	<i>Jährlicher Bedarf an neuen Maschinen</i>
Traktoren	407.000	40.000
Einachstraktoren	250.000	25.000
Mähdrescher und andere Vollerntemaschinen	25.000	2.500
Maiskolbenpflücker	35.000	3.000
Mähmaschinen	40.000	4.000
Mineraldüngerstreuer	150.000	12.000
Gülleverteilungstankwagen	12.000	1.000
Sähmaschinen	15.000	1.500
Pflüge	65.000	6.000
Pflanzenschutzmaschinen	12.000	1.000
Pressen für Heu und Stroh		400
Feldhäcksler		130

Der in der Tabelle 2. aufgezeigte Bestand an Maschinen ist zwischen 15 und 20 Jahre alt. Wenn man die Maschinen alle 10 Jahre erneuern würde, so hieße das, dass die angeführten Zahlen lediglich um eine Null gekürzt den Jahresbedarf an den eingangs erwähnten Maschinen darstellen. Dies sind auch für die größten und bedeutendsten Hersteller von landwirtschaftlichen Maschinen und Ausrüstungs-

gegenständen durchaus interessante Zahlen. Bis vor etwa fünfzehn Jahren konnte die einheimische Industrie den Großteil des Bedarfs der Landwirtschaft im Lande decken. Heute ist diese Industrie leider fast nahezu zerstört, ohne Perspektive, wobei keine Anzeichen für ihre Revitalisierung zu sehen sind. Diese Tragik verdeutlichen am besten jene Angaben, die sich auf die Traktoren- und Maschinenfabrik IMT aus Novi Beograd beziehen. IMT hatte im Jahre 1989 41.000 Traktoren und 28.000 anderer landwirtschaftlicher Maschinen hergestellt, während diese Zahlen 11 Jahre später, also im Jahre 1999 nur 1.100, bzw. 1.700 betragen. Aus diesem Grunde sollen diese Zahlen als Anregung dafür dienen, über eine Kooperation der südosteuropäischen Staaten und der EU in der Sphäre der Revitalisierung der Industrie landwirtschaftlicher Maschinen nachzudenken.

In welchem Maße dies schwierig sein wird, mögen die beiden folgenden Sätze illustrieren. Der Wert der Industrieproduktion in der Vojvodina betrug im Jahre 2003 lediglich 30% des Werts aus dem Jahre 1989. Die Metall verarbeitende Industrie, und dazu zählt auch die Landmaschinenindustrie, konnte 2003 nur 13% der Produktion aus dem Jahre 1989 erzielen. Wir in den Ländern Südosteuropas sehen uns außerstande, gegen die negativen Folgen der Globalisierung in unserer Region anzukämpfen. Die Globalisierung in Serbien ist ein überaus komplexer Prozess. Die Tatsache, dass in einer industriellen Großmacht, wie es die Bundesrepublik Deutschland zweifellos ist, keine deutsche Traktorenfabrik existiert, soll an dieser Stelle nicht als Trost, sondern als Weg für das Verstehen der Globalisierungsfolgen erhalten. In Bayern, der in technologischer Hinsicht entwickeltesten Region Europas, gibt es heute keine einzige Fabrik landwirtschaftlicher Maschinen. Doch dafür ist Bayern eine europäische Region mit der größten Anzahl von Hightech-Unternehmen und Innovatoren.

Was sollten wir unternehmen? – Sich den europäischen Integrationen anschließen, Globalisierung akzeptieren, in der Internationalisierung und Globalisierung für uns geeignete Stellen suchen, fleißig arbeiten, sich der Konkurrenz stellen, tüchtiger als die Konkurrenten sein. Vorbedingung für die positiven Änderungen ist, dass mindestens 70% unserer Bevölkerung die neuen Zeiten begreifen und sich der modernen Entwicklung widmen, ebenso sich der Konkurrenz stellen. Wir haben diese 70% trotz allem immer noch nicht unter uns. Und noch etwas: keine großen Erwartungen (weg) von Landwirtschaft, Lebensmittelindustrie und Landtechnik (soweit möglich ist), da ist die Arbeit pro Zeiteinheit am wenigsten wert.

5. Schlussfolgerungen

Die Globalisierung dringt mit all ihren positiven, aber auch negativen Auswirkungen in immer mehr Länder vor. Sie durchdringt und steuert auch die Entwicklung der Landtechnik. Der Zusammenschluss der Landmaschinenherstell-

er, die Weiterentwicklung wirtschaftlich starker und der Verfall wirtschaftlich schwächerer Unternehmen zeugt von einem unerbittlichen Kampf auf dem Markt der landwirtschaftlichen Maschinen weltweit. Seit 1993 stagniert der Absatz von Traktoren und Landmaschinen auf dem Markt der Europäischen Union, während gleichzeitig der Export der in der Bundesrepublik Deutschland hergestellten Landmaschinen immer weiter steigt, und zwar vor allem in die Länder Mittel- und Osteuropas. Unter den Herstellern von landwirtschaftlichen Maschinen in Mittel- und Osteuropa reift die Erkenntnis heran, dass es notwendig ist, auch auf den Markt der EU vorzudringen und sich der internationalen Konkurrenz zu stellen.

Heute ist die Landmaschinenindustrie in Serbien leider fast nahezu zerstört, ohne Mittel und Markt, wobei keine Anzeichen für ihre Revitalisierung zu sehen sind. Integrationsprozesse mit ausländischen Firmen haben noch nicht angefangen. Kleine einheimische Firmen verfügen nicht über Mittel, Wissen und Technologie, um erfolgreich wachsen zu können. Voraussetzungen für eine positive Auswirkung der Globalisierung in der Landmaschinenbranche in Serbien sind noch nicht in Sicht.

Literatur

1. Ansprachen anlässlich der Eröffnung der Messeausstellung Agritechnica 2003 in Hannover am 10. November 2003:
 - a) des Präsidenten der deutschen Landwirtschaftsgesellschaft, Philip Freiherr von dem Buissche
 - b) der deutschen Bundesministerin für Verbraucherschutz, Ernährung und Landwirtschaft, Renate Künast
 - c) des Präsidenten des Bundesverbands der Landmaschinenhersteller, Dr. Franz-Georg von Busse.
2. Paulin, K. P. 1993. Experience Gained in the Privatisation of the Agricultural Machinery Manufacturing Industry in the Former GDR, Seminar on Restructuring of Farm Mechanisation Systems in the Eastern European Countries, Gödöllő/Hungary, Proc. 95–106
3. Tešić M., 2002. Vorlesungen im Rahmen der Postgraduierntenstudien des MBA-Kurses an der Fachhochschule Weihenstephan, Triesdorf
4. VDI-VDMA, 2002. Jahresbericht 2001, Düsseldorf